

Багатодітна сім'я в Україні: дискурси та суперечності соціальної політики

Анотація

Метою статті є висвітлення дискурсів багатодітності в Україні. В офіційному дискурсі, реалізованому в демографічних стратегіях і сімейній політиці, багатодітна сім'я розглядається як безумовна цінність та "основа розвитку держави". Проте теорія і практика соціальної роботи часом суперечать цій ідеологемі, застосовуючи структуру сім'ї (її склад та кількість дітей) як підставу для її категоризації як реально або потенційно "неблагополучної". Ефективність соціальної політики у напрямі підтримки багатодітних сімей гальмує також повсякденний дискурс багатодітності як "соціальної безвідповідальності".

Автор доходить висновку, що суперечності між зазначеними дискурсами не можна усунути суто засобами пропаганди багатодітних сімей та заходами із "соціального захисту" їх. Реальною умовою підвищення статусу багатодітних сімей має стати формування довіри людини до держави, впевненості у майбутньому, що є необхідною умовою формування орієнтацій на народження двох і більше дітей.

Ключові слова. багатодітна сім'я, соціальна політика, дискурс багатодітності

Один, два, багато...¹

У риториці державної соціальної політики багатодітна сім'я визнана як безумовна цінність, "основа розвитку країни", а соціальна підтримка таких

сімей — як одне з найважливіших завдань держави. “Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство”, — зазначено у статті 5 Сімейного кодексу України.

В Україні налічується 396,2 тис. багатодітних сімей. Серед цих родин 298,4 тис. виховують трьох дітей; 63,9 тис. — чотирьох; 33,9 тис. — п'ятьох та більше; 1,7 тис. родин мають десять і більше дітей [Толстоухова, 2010: с. 10]. За умов демографічної кризи “цінність” багатодітних сімей для суспільства зростає, оскільки вони певною мірою гальмують процес депопуляції, зазначають українські демографи, а отже, стверджують вони, необхідна соціальна та економічна підтримка цих родин як на державному рівні, так і з боку територіальних громад, органів місцевого самоврядування [Шлюб, 2008: с. 20].

Проте існують певні розбіжності: а) між задекларованими принципами і механізмами реалізації демографічної та сімейної соціальної політики; б) між офіційним і повсякденним дискурсами багатодітності. Таким чином, метою цієї статті є спроба висвітлити низку таких суперечностей.

“Ваші рекорди потрібні країні”. **Демографічний дискурс і демографічна політика**

Т.Журженко зазначає, що формою гендерної ідеології, яка домінує в перехідному суспільстві, є пострадянський традиціоналізм: “У засобах масової інформації, політичних та академічних дискусіях... наголошується соціальна значущість традиційних жіночих ролей, повернення чоловікові економічної відповідальності за забезпечення сім'ї, важлива роль “традиційно міцної” української сім'ї у процесах консолідації та відродження нації, значення жіночої репродуктивної функції для посилення позицій українського етносу” [Журженко, 2004]. Однією зі складових пострадянського традиціоналізму, на думку авторки, є фактичне зведення сім'ї до репродуктивної функції, завдань дітонародження та соціалізації дітей. У цьому контексті малодітну (а надто одnodітну) сім'ю розцінюють як украй негативне явище, а сім'ю без дітей деякі соціологи взагалі не розглядають як таку.

Традиціоналістський дискурс окреслений у деяких статтях Сімейного кодексу України.

По-перше, статті 49 та 50 регулюють права дружини на материнство та чоловіка на батьківство. Зокрема зазначено, що “дружині-матері мають бути створені у сім'ї умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків”. Відсутність аналогічної статті про поєднання батьківства з іншими правами та обов'язками відповідає традиційному дискурсу материнства як *головного* призначення жінки й, таким чином, омиває значення батьківства для чоловіка.

По-друге, у статті 55 Кодексу зазначено, що “дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї”. Важко зрозуміти, що конкретно вкладається у зміст цієї статті, але дозволю собі припустити, що йдеться про фактичну легітимацію контракту “працюючої матері”.

По-третє, в українському демографічному дискурсі “відповідальність” за зниження народжуваності часом перекладають на жінок. У “Стратегії